

Fausta Brasaitė

LIETUVOS MUZIEJŲ LEIDYBINĖ VEIKLA 2001–2011 METAIS

Įvadas

Muziejus kaip kultūros ir švietimo institucija, kurios svarbiausia veikla „kaupti, saugoti, restauruoti, tirti, eksponuoti ir populiarinti materialines ir dvasines kultūros vertybes bei gamtos objektus“ (Lietuvos Respublikos Seimas, 2003), yra neatsiejamas nuo visuomenės. Muziejaus ir visuomenės sąveika nuolat yra palaikoma, įvairiomis formomis vyksta komunikacija. Muziejus komunikacijos su visuomene procese yra informacijos siuntėjas. Muziejaus komunikacinę veiklą galima apibrėžti kaip veiksmų visumą, užtikrinančią informacijos prieinamumą gavėjui – visuomenei. Šią veiklą muziejus organizuoja įvairiomis komunikacijos formomis. Dėl leidybinės veiklos (kaip vienos iš komunikacijos formų) muziejuje kaupiama informacija visuomenei tampa prieinama objektų interpretacijos pavidalu. Taip muziejus stiprina ir palaiko ryšį su visuomene ir išplečia muziejuje kaupiamos informacijos prieinamumo galimybes. Todėl muziejų leidybinę veiklą galima vertinti kaip vieną iš Lietuvos Respublikos muziejų įstatyme numatyto tikslo „<...> populiarinti kultūros ir dvasines vertybes bei gamtos objektus“ (Lietuvos Respublikos Seimas, 2003) įgyvendinimo priemonių. Leidybinė veikla taip pat padeda muziejams atlikti jiems priskiriamas visuomenės švietimo ir tyrimų funkcijas, numatytas minėtame Lietuvos Respublikos Muziejų įstatyme.

Nepaisant leidybos svarbos muziejų įgyvendinamų funkcijų kontekste, Lietuvos muziejų leidybinė veikla kaip tyrimo objektas analizuota vos kelete mokslinių darbų. Pirmas bandymas sistemingai ištirti Lietuvos muziejų leidybinę veiklą – Lauros Jankevičiūtės baigiamasis bakalauro darbas, pagal kurį autorė parengė straipsnį „Lietuvos muziejų leidybinė veikla: ypatumai ir tendencijos“, publikuotą Vilniaus universiteto moksliniame

žurnale „Knygotyra“ (Jankevičiūtė, 2009). Tai apibendrinamasis tyrimas, kuriame analizuojami beveik visi Lietuvos muziejų leidybinės veiklos aspektai: muziejų leidybinės veiklos reikšmė, modeliai, leidybos projektų įgyvendinimo etapai, finansavimo šaltiniai, partneriai, leidinių repertuaro ypatybės.

Remiantis Lauros Jankevičiūtės darbu šiame straipsnyje analizuojami Lietuvos muziejų leidėjų 2001–2011 m. tradicinės leidybinės veiklos produktai. Į šio tyrimo lauką nepatenka skaitmeniniai muziejų leidiniai. Straipsnio tikslas – ištirti 2001–2011 m. Lietuvos muziejų leidėjų leidybinės veiklos apimtį, pobūdį ir tų leidinių prieinamumą visuomenei. Šiam tikslui įgyvendinti kelti tokie uždaviniai: apibrėžti muziejaus leidėjo sąvoką, atlikti muziejų leidybinės veiklos kiekybinę analizę, atskleisti muziejų leidinių repertuaro savitumus, nustatyti, ar muziejų leidiniai yra prieinami Lietuvos bibliotekose.

Atliekant tyrimą susidurta su skirtingais muziejų leidybinės veiklos apimtį atskleidžiančiais statistiniais duomenimis. Muziejų internetinėse svetainėse pateikta informacija apie išleistus leidinius nesutampa su Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos informacinės visuomenės plėtros skyriaus internetinėje svetainėje *muzejai.lt* pateikiamais statistiniais duomenimis (Lietuvos muziejų asociacija, 2012). Dar kitokia informacija rasta analizuojant Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos surinktus duomenis apie Lietuvoje išleistus leidinius. Kyla klausimas, kurie duomenys tiksliausiai atspindi muziejų leidybinės veiklos situaciją?

Pasirinkę nagrinėti Lietuvos muziejų internetinėse svetainėse esančią informaciją apie muziejų leidybą tirtume tai, kaip muziejai vertina ir pristato visuomenei išleistus leidinius. Tačiau aktualiau būtų tirti, kokią vietą Lietuvos muziejai kaip leidėjai užima Lietuvos leidybos kontekste, kiek išleidžia leidinių, ar muziejų leidiniai yra prieinami plačiajai Lietuvos visuomenei. Todėl kaip pagrindinis informacijos šaltinis empiriniams tyrimo duomenims surinkti imtos Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos formuojamos duomenų bazės apie Lietuvoje veikiančius leidėjus ir išleistus leidinius. Atliekant 2001–2011m. Lietuvos muziejų leidinių kiekybinę analizę remtasi

Nacionalinės bibliografijos duomenų banku (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2012c), kuriame pateikiami duomenys apie Lietuvoje užregistruotus leidinius. Šiame visų Lietuvos leidėjų išleistų leidinių registre duomenų apie 2001–2011 m. muziejų išleistus leidinius paieška vykdyta Lietuvos integralioje bibliotekų informacijos sistemoje (LIBIS) (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2012d), naudojantis paieškos lauku „leidėjas“, kuriame užklausa pateikta nurodžius muziejaus pavadinimą ir leidimo metus. Šia informacijos sistema naudotasi ir analizuojant muziejų išleistų leidinių prieinamumo Lietuvos bibliotekose klausimą kaip užklausa pateikiant konkretaus muziejaus leidinio pavadinimą.

Informacija apie Lietuvoje 2001–2011 m. leidybinę veiklą plėtojusius muziejus leidėjus surinkta iš katalogo „Lietuvos leidėjai“ (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2012b), kuriame pateikiama informacija apie Lietuvos leidėjus, užsiregistravusius Lietuvos ISBN, ISMN, ISSN agentūrose.

Muziejaus leidėjo sąvoka

Muziejus kaip kultūros ir švietimo institucija leidybine veikla užsiima siekdamas kurti ir palaikyti komunikaciją su visuomene, platinti informaciją apie muziejuje saugomas vertybes ir taip padaryti jas prieinamas didesnei visuomenės daliai. Todėl, kitaip nei leidykloje, muziejuje leidyba nėra pagrindinė veikla. Leidyba muziejams padeda atlikti jiems priskiriamas funkcijas, tačiau nei Lietuvos Muziejų įstatyme, kuris yra pagrindinis dokumentas, reglamentuojantis muziejų veiklą Lietuvoje, nei kitame oficialiame dokumente nėra informacijos apie tai, kad muziejus yra įpareigotas tai daryti.

Taigi leidybinė muziejų veikla Lietuvos leidybos kontekste išsiskiria tuo, kad yra nukreipta ne į leidybos verslo organizavimą, bet į muziejinių vertybių populiarinimą. Muziejaus išleistas leidinys pats savaime nėra muziejaus tikslas. Juo siekiama supažindinti su muziejinėmis vertybėmis, sudominti, informuoti. Kita vertus, Lietuvos muziejų leidybinės veiklos

produktai yra neatsiejama Lietuvoje išleistų leidinių visumos dalis. Tai leidžia muziejų apibrėžti kaip leidėją ir vertinti kaip Lietuvos leidybos rinkos dalyvį.

Pagrindinis Lietuvoje veikiantis įstatymas, reglamentuojantis „viešosios informacijos rinkimo, rengimo, skelbimo ir platinimo tvarką“, yra LR visuomenės informavimo įstatymas (Lietuvos Respublikos Seimas, 2006). Jame *leidėjo* sąvoka nepateikta. Tačiau pagal šį įstatymą leidėją galima apibrėžti remiantis *leidinio* sąvoka. LR visuomenės informavimo įstatyme yra išvardinti leidiniui keliami reikalavimai. Tai yra, „kiekviename leidinyje turi būti nurodytas jo tiražas, Lietuvos standarto nustatyti kiti leidybiniai duomenys ir tarptautinis dokumento standarto numeris (ISBN, ISSN, ISMN ir kt.)“ (Lietuvos Respublikos Seimas, 2006). Remiantis šiais reikalavimais, leidinys gali būti apibrėžiamas kaip leidybinės veiklos produktas, turintis tarptautinį dokumento identifikatorių (ISBN, ISSN, ISMN ir kt.). Vadinasi, leidėjas yra fizinis ar juridinis asmuo, užsiregistravęs Lietuvos ISBN, ISMN, ISSN agentūrose. Muziejų traktuodami kaip leidėją, jam galime pritaikyti adekvatų leidėjo apibrėžimą.

Katalogo „Lietuvos leidėjai“ (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2012b) duomenimis, 2001–2011 m. Lietuvoje leidybinę veiklą plėtojo 34 muziejai leidėjai (4 nacionaliniai muziejai, 8 respublikiniai muziejai, 18 savivaldybių muziejų ir 4 kitokio pobūdžio muziejai) (žr. 2–4 lenteles).

Lietuvos muziejų leidybinės veiklos 2001–2011 m. produktų kiekybinė analizė

Išanalizavus surinktą ir susistemintą Nacionalinės bibliografijos duomenų banko informaciją (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2012c), pateikiamą Lietuvos integralioje bibliotekų informacijos sistemoje (LIBIS) (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2012d), matyti, kad per pastaruosius 10 metų 34 muziejai leidėjai išleido 812 leidinių (žr. 2–4 lenteles). Tačiau Lietuvos kultūros ministerijos Informacinės visuomenės plėtros skyriaus svetainėje *muzejai.lt* (Lietuvos muziejų asociacija, 2012) pateikiamais duomenimis, vien tik per 2011 m. Lietuvos muziejai išleido daugiau kaip 1 000 leidinių (žr. 1 lentelę).

Muziejus	Parodų katalogų	Mokslinių katalogų ir knygų	Informacinių leidinių
Nacionaliniai muziejai	8	27	121
Respublikiniai muziejai	11	17	129
Savivaldybių muziejai	38	39	589
Žinybiniai muziejai	1	2	70
Nevalstybiniai muziejai ir viešosios įstaigos	0	0	38
Iš viso	58	85	947

1 lentelė. *Lietuvos muziejų leidiniai, išleisti 2011 m.* (pagal LR kultūros ministerijos Informacinės visuomenės plėtros skyriaus portale www.muziejai.lt pateikiamą informaciją (Lietuvos muziejų asociacija, 2012)).

Siekiant išsiaiškinti tokio duomenų neatitikimo priežastis, visų pirma svarbu įvertinti tai, kad muziejai skirtingai traktuoja vienadienę laiko naudojimo spausdintą medžiagą (lankstinius, atvirukus ir kt.) – jie neregistruojami Lietuvos ISBN, ISMN, ISSN agentūrose (Lietuvos standartizacijos departamentas, 2007), tačiau į Lietuvos kultūros ministerijai pateikiamus duomenis šie leidiniai įtraukiami. Tokią prielaidą patvirtina ir tai, kad LR kultūros ministerijos Informacinės visuomenės plėtros skyriaus sudarytoje Lietuvos muziejų leidinių statistikoje (žr. 1 lentelę) didžiausią leidinių dalį sudaro informaciniai leidiniai.

Statistiniai duomenys galbūt neatitinka ir dėl to, kad leidyba nėra pagrindinė muziejaus veikla. Tai lemia muziejaus leidinio neapibrėžtumą – kyla klausimas, ar muziejaus leidinys yra tik tas, kurį išleido muziejus? Ar muziejaus leidinys yra ir tas, kurio autorius ar iniciatorius yra muziejaus darbuotojas (-ai), tačiau leidinį išleido kita leidykla?

Tai painūs klausimai, į kuriuos vienareikšmio atsakymo nėra, ir tai yra viena iš priežasčių, sąlygojančių skirtingus keleto šaltinių statistinius duomenis. Lauros Jankevičiūtės straipsnyje „Lietuvos muziejų leidybinė veikla: ypatumai ir tendencijos“ (Jankevičiūtė, 2009) rašoma, kad leidinių duomenis, skelbiamus svetainėje muziejai.lt (Lietuvos muziejų asociacija, 2012), Kultūros ministerijai pateikia patys muziejai. Todėl galima sakyti, kad

šie duomenys atspindi, kaip patys muziejai vertina leidinius: ar į Kultūros ministerijai pateikiamą statistiką įtraukiami tik tie leidiniai, kuriuos patys išleidžia, ar įtraukiami ir tie leidiniai, kurių leidybą inicijuoja ar jų autoriai yra muziejaus darbuotojai, tačiau leidybą patiki kitai institucijai (leidyklai). Jei muziejus tik inicijuoja leidybinę veiklą, tačiau leidinį išleidžia kita leidykla, muziejus kaip leidėjas Nacionalinės bibliografijos duomenų banke neatsispindi (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2012c).

Taip pat reikėtų įvertinti paklaidą dėl Nacionalinės bibliografijos duomenų banke galimų muziejaus pavadinimo, užregistruoto ne lietuvių kalba, muziejaus pavadinimo sutrumpinimo ir kitokių neatitikimų. Tokiu atveju LIBIS paieškos sistemoje ieškant bibliografinių duomenų pagal leidėjo (muziejaus) pavadinimą reikiama informacija nebūtų rasta. Rinkdama ir sistemindama informaciją, straipsnio autorė atsižvelgė į šiuos netikslumus ir stengėsi surasti visas muziejų pavadinimų variacijas LIBIS paieškos sistemoje. Paklaidos tikimybė yra, tačiau ji nėra kritinė ir labai neiškrepia pateikiamų statistinių duomenų.

Aktualizuojant ir įvertinant muziejų išleistų leidinių statistikoje esamas spragas ir muziejaus leidinio apibrėžimo problematiką, sunku nustatyti tikslus muziejų leidinių skaičius. Tačiau surinkta ir susisteminta Nacionalinės bibliografijos duomenų banko informacija (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2012c) apie muziejų leidėjų 2001–2011 m. išleistus leidinius (žr. 2–4 lenteles) leidžia išvelgti tam tikras tendencijas.

L. Jankevičiūtės manymu, Lietuvos muziejų leidybinė veikla išsiskiria nereguliarumu (Jankevičiūtė, 2009). Tačiau ši tendencija nėra absoliuti, būdinga visiems muziejams – kai kurie muziejai leidybine veikla užsiėmė nuolat, t. y. kiekvienais metais išleido bent po vieną leidinį. Todėl Lietuvos muziejus leidėjus, atsižvelgiant į leidybos dažnumą, galima suskirstyti į leidžiančius nuolat¹ (1) ir ne nuolat (2).

Nuolat leidžiančių muziejų leidėjų grupei priskirtini 4 Lietuvoje veikiančios nacionaliniai muziejai (žr. 2 lentelę). Nors šių muziejų leidybinės veiklos apimtys 2001–2011 m. kito (išskyrus Nacionalinio M. K. Čiurlionio

¹ Manoma, kad muziejus leidžia nuolat, jei tiriamuoju laikotarpiu kiekvienais metais išleido bent po vieną leidinį.

dailės muziejų, kurio leidybinė veikla yra gana tolygi – kiekvienais metais šis muziejus leidėjas išleidžia nuo 1 iki 9 leidinių), 2001–2011 m. Lietuvos nacionaliniai muziejai išleido bent po vieną leidinį. Todėl galima teigti, kad šių muziejų leidybinė veikla yra nuolatinė, kasmetė.

Lietuvos nacionalinio muziejaus leidinių skaičius nuo 2001 m. išleistų 8 leidinių 2008 m. išaugo iki 58 leidinių. Lietuvos dailės muziejaus (toliau – LDM) leidyboje ryškūs svyravimai (2008 m. LDM išleido 15 leidinių, o 2009 m. – 26 leidinius). Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų Rūmai, įkurtas 2009 m.² (Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmai, 2011), sparčiai ėmė plėsti leidybinę veiklą ir per keletą metų išleido 46 leidinius.

Muziejai	Leidybinės veiklos produktų skaičius										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lietuvos nacionalinis muziejus	8	9	7	20	27	17	19	58	18	33	38
Lietuvos dailės muziejus	6	8	6	15	16	18	27	15	25	18	12
Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus	6	2	1	4	3	4	1	4	9	6	6
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai	0	0	0	0	0	0	0	0	16	21	9

2 lentelė. Lietuvos nacionalinių muziejų leidybinės veiklos produktų skaičius 2001–2011 m.

Respublikiniai muziejai yra ne tokie aktyvūs leidėjai kaip nacionaliniai muziejai. Tai rodo ne tik leidinių skaičius, bet ir leidybinės veiklos nepastovumas (žr. 3 lentelę).

² 2009 m. liepos 6 d. įvyko atkurtų, bet visiškai dar neįrengtų Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų Vilniaus Žemutinėje pilyje simbolinis atidarymas.

Muziejai	Leidybinės veiklos produktų skaičius										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Maironio lietuvių literatūros muziejus	1	4	0	2	0	5	3	0	0	2	2
Šiaulių „Aušros“ muziejus	7	9	5	2	3	5	1	4	4	0	1
Lietuvos etnokosmologijos muziejus	0	0	0	1	0	0	0	1	3	0	0
Trakų istorijos muziejus	0	0	3	0	1	1	0	2	1	3	2
Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus	0	3	1	1	1	1	2	0	4	1	6
Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus	3	0	2	1	2	0	0	0	2	2	2
Lietuvos liaudies buities muziejus	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1
Lietuvos jūrų muziejus	0	0	0	2	0	0	0	1	3	2	2

3 lentelė. Lietuvos respublikinių muziejų leidybinės veiklos produktų skaičius 2001–2011 m.

Šiaulių „Aušros“ muziejus, Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus beveik kasmet³ išleido nuo 1 iki 9 leidinių. Nagrinėjant kitų Lietuvos respublikinių muziejų leidybinę veiklą, matyti, kad muziejai leidyba užsiėmė susiklosčius tam tikroms aplinkybėms. Ši tendencija dar aiškesnė savivaldybių ir kitų Lietuvos muziejų leidybinėje veikloje 2001–2011 m. (žr. 4 ir 5 lenteles).

Muziejai	Leidybinės veiklos produktų skaičius										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus	1	1	0	0	0	1	0	7	1	1	3

3 Šiaulių „Aušros“ muziejus 2010 m. leidinių neišleido; Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus jų neišleido 2001 ir 2008 m.

Molėtų krašto muziejus	0	0	1	0	1	0	2	3	5	0	0
Panevėžio kraštotyros muziejus	0	1	1	1	4	2	2	2	3	1	1
Joniškio istorijos ir kultūros muziejus	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
Mažeikių muziejus	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Rokiškio krašto muziejus	1	2	2	2	1	2	3	4	11	1	0
Utenos kraštotyros muziejus	0	0	1	0	2	0	1	1	0	0	0
Kupiškio etnografijos muziejus	0	0	1	2	1	1	1	1	1	1	2
Marijampolės kraštotyros muziejus	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Kaišiadorių muziejus	2	1	4	0	1	4	9	2	2	5	3
Kėdainių krašto muziejus	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0
Povilo Stulgos lietuvių tautinės muzikos instrumentų muziejus	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
M. ir K. Petrauskų lietuvių muzikos muziejus	0	0	0	1	1	0	2	1	1	0	0
Žemaičių dailės muziejus	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0
Kauno miesto muziejus	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2
Alytaus kraštotyros muziejus	0	0	1	0	0	0	0	0	1	2	0
Literatūrinis A. Puškino muziejus	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Vladislavo Sirokomlės muziejus	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

4 lentelė. Lietuvos savivaldybių muziejų leidybinės veiklos produktų skaičius
2001–2011 m.

Muziejai	Leidybinės veiklos produktų skaičius										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kauno arkivyskupijos muziejus	0	0	1	1	2	0	3	5	4	0	0

Lietuvos energetikos muziejus	0	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0
Antano Mončio namai muziejus	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0
Senovinės technikos muziejus	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

5 lentelė. *Kitų muziejų leidybinės veiklos produktų skaičius 2001–2011 m.*

2001–2011 m. muziejų leidėjų leidybinės veiklos mastą lėmė įvairios priežastys. Laura Jankevičiūtė straipsnyje „Lietuvos muziejų leidybinė veikla: ypatumai ir tendencijos“ pabrėžia, kad Lietuvos muziejuose susiformavo 3 skirtingi leidybinės veiklos organizavimo modeliai (Jankevičiūtė, 2009).

Muziejaus leidybine veikla užsiima specialus leidybos padalinys (LNM, LDM, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Šiaulių „Aušros“ muziejus ir kt.);

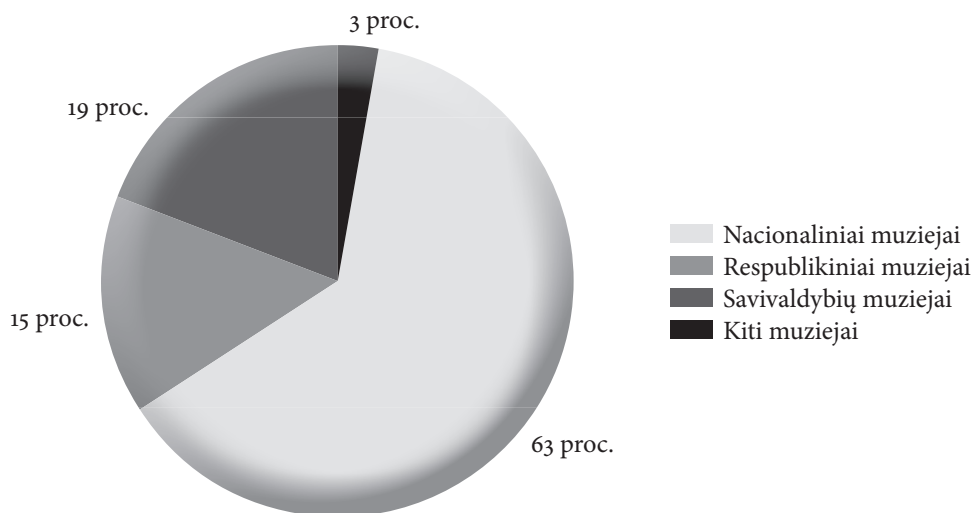
Leidyba užsiima kiti muziejų padaliniai, pavyzdžiui, Informacijos ar Ryšių su visuomene (Maironio lietuvių literatūros muziejus, Lietuvos liaudies buities muziejus);

Leidybos projektus muziejuose rengia įvairūs darbuotojai – šis leidybos modelis paplitęs daugumoje Lietuvoje veikiančių savivaldybių muziejų.

Nagrinėjant muziejų leidėjų veiklą (tai rodo 2–5 lentelės) galima pastebėti, kad muziejai, turintys specialius leidybos padalinius (LNM, LDM, Šiaulių „Aušros“ muziejus ir kt.), 2001–2011 m. išleido daug daugiau leidinių nei muziejai, kuriuose leidybine veikla rūpinosi įvairūs muziejaus darbuotojai ir kiti su ja nesusiję padaliniai.

Dar vienas svarbesnis faktorius, turintis įtaką muziejų leidybinės veiklos apimčiai, – lėšos, skiriamos muziejaus leidybinei veiklai ir kvalifikuotų darbuotojų, galinčių inicijuoti ir įgyvendinti leidybinius projektus, stygius. L. Jankevičiūtės manymu, muziejams skiriamų valstybės lėšų per maža, todėl muziejai, siekdami plėsti leidybą, dalyvauja įvairiuose projektuose, programose, konkursuose gauti leidinių finansavimą. Tačiau didesnių muziejų darbuotojai yra per daug užimti, kad imtųsi projektinės

veiklos, o mažesnių muziejų darbuotojams dažnai trūksta reikiamos kompetencijos (Jankevičiūtė, 2009). Šią L. Jankevičiūtės išvalgą patvirtina svyruojantis muziejaus leidinių skaičius – kai kurie muziejai leidžia tarsi atsitiktinai, atsiradus leidybinei veiklai būtinų finansinių išteklių.

1 diagrama. Lietuvos muziejų leidėjų leidybinės veiklos produktų apimties pasiskirstymas pagal muziejaus kategoriją.

Iš 2–4 lentelėse pateikiamų duomenų matyti, kad Lietuvos nacionaliniai muziejai 2001–2011 m. išleido daugiausia leidinių (žr. 2 diagramą). Lietuvos nacionalinių muziejų leidybinės veiklos mastą, be jau minėtų faktorių, lėmė ir ilgametės leidybos tradicijos. Pirmas Lietuvos nacionalinio muziejaus leidinys išleistas dar 1858 m. (Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012b); Lietuvos dailės muziejaus išleisti leidiniai fiksuojami nuo 1971 m. (Lietuvos dailės muziejus, 2012).

Lietuvos muziejų leidinių repertuaras 2001–2011 m.

Lietuvos muziejų leidinių repertuaras yra svarbus kriterijus kokybiškai vertinant muziejų leidybinę veiklą. Muziejų leidinių pasiskirstymas pagal žanrus leidžia apibūdinti skaitytojų auditoriją, atskleisti muziejų leidinių ypatumus Lietuvos leidybos kontekste.

Laura Jankevičiūtė, remdamasi 2004 m. Rusijos knygų rūmų sudarytu tarpvalstybiniu standartu „Leidiniai. Pagrindinės rūšys, terminai ir apibrėžimai“, priklausančiu Informacijos, bibliotekininkystės ir leidybos standartų sistemai, muziejų leidinius skirsto į neperiodinius, serialinius, tęstinius ir periodinius (Jankevičiūtė, 2009). Šią klasifikaciją galima detalizuoti išskiriant svarbiausias muziejų leidinių kategorijas.

Didžiausią muziejų leidinių repertuaro dalį sudaro neperiodiniai leidiniai, būtent: mokslo ir mokslo populiarinimo, informaciniai / reklaminiai, žinybiniai ir kiti leidiniai (grožinė literatūra, biografijos, albumai, metraščiai, biuleteniai).

Šis muziejaus leidinių repertuaras sudarytas remiantis Nacionalinės bibliografijos duomenų banke esančiais bibliografiniais šaltiniais. Todėl jis yra pačių Lietuvos muziejų leidinių tipologinio vertinimo atspindys.

Tačiau muziejai ne prie visų leidinių nurodė ledinio tipą, todėl siekiant išsiaiškinti, kokiam tipui priskirti leidinį, naudotasi interneto paieškos sistema *Google*, remtasi muziejų internetiniuose portaluose apie leidinius pateikiama informacija. Vis dėlto net ir naudojantis papildomais informacijos šaltiniais, sunku nustatyti leidinio tipą. Juolab kad ir skirtingi informacijos šaltiniai tą patį leidinį ne visada apibūdina vienodai (pavyzdžiui, viename informacijos šaltinyje rašoma, kad leidinys – tai straipsnių rinkinys, kitame – kad tai monografija ir pan.). Todėl norint gauti labai tikslų leidinio tipą nusakančių duomenų, leidiniai turėtų būti tiriami *de visu*. Šiame tyrime *de visu* metodu nebuvo naudotasi, kadangi tiriant leidinių repertuarą svarbiau yra ne tikslūs skaičiai, o platesnis požiūris, leidžiantis aprėpti muziejų leidinių repertuaro įvairovę, išvelgti muziejų leidinių ypatumų, būdingas tendencijas. Tam užtenka Nacionalinės bibliografijos duomenų banke pateikiamų muziejų leidinių bibliografinių šaltinių. Tolesniuose tyrimuose, kuriuose bus analizuojami muziejų leidiniai, šis repertuaras galėtų būti tikslinamas ir minėtu *de visu* metodu.

Didžiausią Lietuvos muziejų leidinių dalį sudaro **reklaminiai ir informaciniai leidiniai** (35 proc. visų muziejų leidinių) (žr. 2 diagramą). Tai atvirukai, reprodukcijos, plakatai, lankstiniai.

Pagal LR kultūros ministerijos Informacinės visuomenės plėtros skyriaus internetinėje svetainėje *muziejai.lt* pateikiamą 2011 m. leidinių

statistiką, didžiausią muziejų leidinių dalį taip pat sudaro informaciniai leidiniai (žr. 1 lentelę). Kadangi reklaminiai ir informaciniai leidiniai yra skirti visuomenės susidomėjimui žadinti, kviesti, informuoti, tai, kad didžiąją muziejų leidinių repertuaro dalį sudaro reklaminiai ir informaciniai leidiniai rodo, jog leidyba muziejams visų pirma yra priemonė komunikacijai su visuomene palaikyti. Tuo Lietuvos muziejai kaip leidėjai išsiskiria Lietuvos leidybos rinkoje – nei viena Lietuvos leidykla neleidžia tiek daug reklaminės ir informacinės medžiagos.

Reklaminiai leidiniai atlieka ir reprezentacinę muziejaus funkciją. Kvietimai į parodas, parodų, muziejų vadovai ir kita muziejų leidžiama reklaminė medžiaga pritraukia į muziejų lankytojų, didina muziejaus žinomumą.

Lietuvos muziejų leidinių repertuaras Lietuvos leidinių rinkoje išsiskiria ir tuo, kad didelę dalį Lietuvos muziejų leidinių (25 proc.) sudaro žinybiniai leidiniai (žr. 2 diagramą). Iš visų žinybinių leidinių 93 proc. yra katalogai. Katalogų leidyba užsiima beveik visi Lietuvos muziejai leidėjai, tačiau daugiausiai katalogų 2001–2011 m. išleido Lietuvos nacionaliniai muziejai.

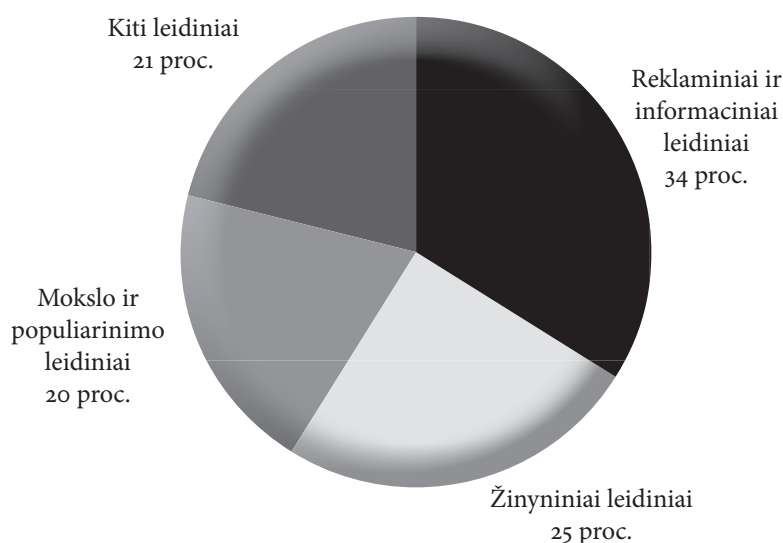
Lietuvos muziejai leidžia 3 tipų katalogus. Tai parodų, rinkinių ir kolekcijų katalogai. Šie katalogai skiriasi aprašomų muziejaus objektų apimtimi, tačiau informacijos pateikimo forma, leidinio apimtis visuose panaši.

Katalogų skaitytojų auditorija – ir specialistai (muziejininkai, archeologai ir kitų sričių mokslininkai), ir plačioji visuomenė, kadangi kataloge ne tik publikuojama muziejaus mokslinių tyrimų medžiaga, juose taip pat gausu iliustracijų, fotografijų, įdomių faktų (Jankevičiūtė, 2009). Dažnai tai didelės apimties, monumentalūs leidiniai.

Pavyzdžiui, Lietuvos nacionalinio muziejaus ir Latvijos nacionalinio istorijos muziejaus išleistą katalogą „Kuršiai. Genties kultūra laidosenos duomenimis“ (Lietuvos nacionalinis muziejus, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2009) sudaro 460 puslapių, leidinio formatas – 28 × 21,5 cm. Lietuvos nacionalinio muziejaus duomenimis, „katalogas iliustruotas 175 spalvotomis įkapių nuotraukomis, 77 nespalvotomis archeologijos paminklų ir tyrinėjimų vaizdų nuotraukomis“ (Lietuvos nacionalinis

muziejus, 2012a). Anglų ir lietuvių kalbomis parašytas leidinys yra trečia knyga iš baltų genčių archeologijos ciklo (kuriam dar priklauso „Žiemgaliai“ ir „Sėliai“).

Muziejų leidžiami katalogai yra vieni svarbiausių muziejų leidinių, kadangi savo forma ir turiniu tinkamiausi įgyvendinant muziejams priskiriamas funkcijas. Visų pirma, muziejų leidžiamuose kataloguose interpretuojamos, aiškinamos muziejuje saugomos vertybės, parodų, kolekcijų, rinkinių objektai. Tai, muzeologijos teoretiko F. Vaidacherio manymu, labai svarbu, nes muziejaus ir visuomenės komunikacijos procese neužtenka vien tik parodyti muziejines vertybes ir objektus, bet reikia interpretacijos ir aiškinimo (Jankevičiūtė, 2009). Be to, muziejų leidžiamuose kataloguose muziejuje saugomi objektai *įamžinami* aprašymais ir fotografijomis. Plačiajai visuomenei katalogai tarnauja kaip *virtualios parodos*.

2 diagrama. Lietuvos muziejų leidėjų 2001–2011 m. leidinių repertuaras

Aptarti reklaminiai / informaciniai ir žinyntiniai leidiniai sudaro daugiau nei pusę (59 proc.) visų Lietuvos muziejų leidinių (žr. 2 diagramą).

Didelė dalis muziejų leidinių susideda iš mokslo ir mokslo populiarinamųjų leidinių. Tai konferencijų ir (ar) seminarų medžiaga (konferencijos pranešimų tezės, konferencijos pranešimai, straipsniai ir kt.), straipsnių

rinkiniai, monografijos. Mokslo ir mokslo populiarinamąją medžiagą galima priskirti prie muziejų profesinių leidinių, kurie yra nukreipti ne į muziejų komunikaciją su visuomene, tačiau į muziejų mokslinę, tiriamąją veiklą. Šie leidiniai muziejams padeda įgyvendinti jiems priskiriamą tyrimų funkciją – per leidinius platinama muziejų tiriamosios ir mokslinės veiklos informacija aktuali įvairių sričių mokslininkams.

Likusi muziejų leidinių repertuaro dalis susideda iš:

- 4) **albumų, fotoalbumų** (6 proc.). Albumai dažnai yra leidžiami reprezentacinėms reikmėms, yra aukštos poligrafinės kokybės, didelio formato;
- 5) **grožinės literatūros** (4 proc.). Lietuvos muziejų repertuare dominuoja dokumentinė grožinė literatūra: istorinių asmenybių, tremtinių, menininkų atsiminimai, dienoraščiai (Čepytė, 2004). Be to, tarp muziejų leidžiamų grožinės literatūros kūrinių atsiranda ir novelistikos, poezijos rinkinių. Aktyviausi grožinės literatūros leidėjai yra savivaldybių muziejai;
- 6) **biografijų** (4 proc.);
- 7) **tęstinių leidinių** (metraščių, biuletenių) (4 proc.). Metraščius leidžia Lietuvos dailės muziejus („Metraštis“ ir kt.), Lietuvos nacionalinis muziejus („Numizmatika“, „Etnografija“), Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai („Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika“), Kauno arkivyskupijos muziejus leidžia biuletenį „Šiluvos žinia“.

Toks Lietuvos muziejų leidėjų repertuaras Lietuvos leidybos rinkoje išsiskiria tipologiniu, tematikos ir apipavidalinimo aspektais.

Muziejų leidiniai ypatingi tuo, kad dažnai yra subtilesnio dizaino. Leidinių apipavidalinimo srityje išsiskiria Lietuvos nacionalinio muziejaus leidiniai. Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos organizuojamame Knygos meno konkurse Lietuvos nacionalinio muziejaus išleista Almos Braziūnienės monografija „Bibliofilija kaip asmenybės raiška: Kazio Varnelio biblioteka“ 2008 m. laimėjo pagrindinę premiją už apipavidalinimą (LR kultūros ministerija, 2012). Subtilus ir meniškasis mokslo populiarinamojo leidinio-monografijos apipavidalinimas rodo Lietuvos nacionalinio muziejaus kaip leidėjo darbo kokybę.

Muziejų leidinių tematika dažnai atspindi muziejaus veiklą ir specializaciją. Pavyzdžiui, dažna Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus leidinių tema – holokaustas. Muziejaus ledinių sąrašė galima rasti tokių leidinių kaip „Vilniaus, Kauno ir Šiaulių getų kronikos, 1941–1944“, „Holokausto Lietuvoje atlasas“ ir kt.

Savivaldybių muziejų leidiniai glaudžiai susiję su tam tikromis vietovėmis. Tai matyti iš leidinių pavadinimų, kuriuose minimi vietovardžiai, pavyzdžiui, „Molėtų krašto tautodailininkai ir krašto meistrai“ (Molėtų krašto muziejaus išleistas katalogas), „Kaišiadorių etnografinis žodynelis“ (Kaišiadorių muziejaus išleistas žinynas) ir kt.

Lietuvos muziejų leidinių prieinamumas visuomenei Lietuvos bibliotekose

Analizuojant 2001–2011 m. Lietuvos muziejų leidinius svarbu išsiaiškinti, kiek leidiniai yra prieinami plačiajai Lietuvos visuomenei. Vienas iš kriterijų, atskleidžiančių leidinių prieinamumą, – muziejaus leidinių skaičius Lietuvos bibliotekose. Nustatyti, kiek prieinamų muziejų leidinių yra Lietuvos bibliotekose, galima naudojantis Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) duomenimis. Šiam tikslui atsitiktine tvarka iš kiekvieno Lietuvos muziejaus leidėjo grupės (3 nacionalinių, 3 respublikinių ir 3 savivaldybių muziejų) atrinkta po leidinį, išleistą 2001–2011 m. ne mažesniu kaip 500 egzempliorių tiražu. Atrinktos knygos pavadinimas įvestas į LIBIS katalogo paieškos lauką.

Nacionaliniai muziejai. Lietuvos dailės muziejaus 500 egzempliorių tiražu išleistą Mečislovo Jučo monografiją „Vytautas didysis“ galima rasti 6 Lietuvos bibliotekose; Lietuvos nacionalinio muziejaus 1000 egzempliorių tiražu išleista A. Braziūnienės monografija „Bibliofilija kaip asmenybės raiška: Kazio Varnelio biblioteka“, 2008 m. Knygos meno konkurse pelniusi pagrindinę Metų premiją, saugoma net 70 Lietuvos bibliotekų; Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus 1500 egzempliorių tiražu išleistas albumas „Juozas Zikaras“ yra 54 Lietuvos bibliotekose.

Respublikiniai muziejai. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus 600 egzempliorių tiražu išleistas Jono Griciaus grožinės literatūros kūrinys

„Prisiminimai“ įeina į 12 Lietuvos bibliotekų fondus; Šiaulių „Aušros“ muziejaus 2000 egzempliorių tiražu išleistą katalogą „Šiaulių katedra: istorija, architektūra, dokumentiniai ir ikonografiniai šaltiniai“ skaitytojai gali rasti 70 Lietuvos bibliotekų; Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus 500 egzempliorių tiražu išleistą „Holokausto Lietuvoje atlasą“ galima rasti 6 Lietuvos bibliotekose.

Savivaldybių muziejai. Panevėžio kraštotyros muziejaus albumas „Kovoje už brangią Tėvynę: Algirdo apygardos partizanų istorija“, išleistas 1000 egzempliorių tiražu, yra 13 Lietuvos bibliotekų fonduose; Kupiškio etnografijos muziejaus straipsnių rinkinį „Kupiškis: gamtos ir istorijos puslapiai“, išleistą 500 egzempliorių tiražu, galima rasti 68 Lietuvos bibliotekose; Kaišiadorių muziejaus 1000 egzempliorių tiražu išleistas žinynas „Kaišiadorių rajono gyvenviečių žinynas“ saugomas 15 Lietuvos bibliotekų.

Apibendrinant muziejų leidinių prieinamumą Lietuvos bibliotekose matyti, kad keliose Lietuvos bibliotekose randamas vienas ar kitas leidinys ne visada priklauso nuo leidinio tiražo. Pavyzdžiui, 1000 egzempliorių tiražu išleistas žinynas „Kaišiadorių rajono gyvenviečių žinynas“ yra 15 Lietuvos bibliotekų fonduose, o 500 egzempliorių tiražu išleistą straipsnių rinkinį „Kupiškis: gamtos ir istorijos puslapiai“ turi net 68 Lietuvos bibliotekos. Iš šios atliktos nedidelės analizės matyti, kad muziejų leidiniai Lietuvos bibliotekose visuomenei yra prieinami: iš 9 nagrinėtų atvejų 4 leidiniai randami 54–70 Lietuvos bibliotekų, 5 leidiniai – 6–15 Lietuvos bibliotekų.

Išvados

Šiandien muziejus yra ne tik atminties, bet ir edukacijos institucija, kurios misija susijusi su visuomenės tobulėjimo skatinimu. Tokia muziejaus samprata pabrėžia muziejaus komunikacijos su visuomene svarbą. Kiek muziejus yra visuomenei atvira švietimo institucija, lemia muziejaus komunikacijos efektyvumas. Viena iš muziejaus komunikacinės veiklos rūšių – leidyba. Kokiomis formomis ši veikla realizuojama, rodo muziejaus leidinių repertuaras. Didžiąją jo dalį sudaro plačiai visuomenei skirti informaciniai ir reklaminiai muziejų leidiniai. Todėl muziejų veikloje leidiniai dažnai yra komunikacijos su visuomene priemonė.

Tačiau muziejai leidybine veikla užsiima ne tik dėl to, kad bendrautų su visuomene. Platus ir daugiažanris Lietuvos muziejų leidinių repertuaras rodo, kad jie tai daro ne formaliai, t. y. siekdami LR muziejų įstatyme muziejams keliamo tikslo „kaupiti, saugoti, restauruoti, tirti, eksponuoti bei populiarinti materialines ir dvasines kultūros vertybes bei gamtos objektus“ (Lietuvos Respublikos Seimas, 2003), tačiau įsiklausydami į kultūrinius visuomenės poreikius. Šie poreikiai susiję tiek su kultūros plačiąja prasme sklaida, tiek su tautinį, etninį tapatumą skatinančia paveldo komunikacija. Kultūrinis visuomenės raidos aspektas – leitmotyvas, jungiantis skirtingų žanrų ir muziejų leidinius ir Lietuvos leidybos rinkoje išskiriantis juos iš kitų leidinių.

Leidybinė muziejų veikla ir per ją tenkinami visuomenės poreikiai leidžia muziejui pritaikyti leidėjo sąvoką ir vertinti jį kaip Lietuvos leidybos rinkos dalyvį. Tirti muziejų kaip leidėją sunku, kadangi susiduriama su nevienodu muziejaus leidinio supratimu, skirtingais muziejų leidybinės veiklos apimtis atspindinčiais statistiniais duomenimis.

Lietuvos muziejų leidinių statistikos spragos atskleidžia, kad muziejų darbuotojams labai trūksta žinių ir su leidybine veikla susijusių įgūdžių. Ne visi muziejų leidiniai yra registruojami Lietuvos ISBN, ISSN, ISMN agentūrose, nėra ir aiškios skirties tarp muziejaus išleistų leidinių, kai muziejus veikia kaip leidėjas, ir muziejaus leidinių, kai muziejus yra leidinio autorius ir (ar) iniciatorius. Muziejaus darbuotojų kompetencija leidybos srityje galėtų būti keliamą į leidybos praktinę veiklą nukreiptuose mokymuose.

Specialistų, užsiimančių leidybine veikla muziejuje, skaičius lemia muziejaus leidybinės veiklos apimtis ir pastovumą. Specialius leidybos padalinius ar leidyba užsiimančius darbuotojus turintys muziejai 2001–2011 m. išleido daugiau leidinių nei muziejai, kuriuose šia veikla užsiėmė su leidyba nesusiję padaliniai ar darbuotojai. Tai leidžia daryti prielaidą, kad muziejų leidybinė veikla būtų plėtojama kokybiškiau ir produktyviau, jei, esant galimybei, muziejuje veiktų atskiras padalinys (didesniuose muziejuose) ar darbuotojas (mažesniuose), koordinuojantis muziejaus leidybą.

Iš Nacionaliniame bibliografijos duomenų banke pateiktų duomenų, atspindinčių 2001–2011 m. Lietuvos muziejų išleistus leidinius, matyti, kad muziejų leidybinės veiklos apimtis lemia keletas priežasčių. Didesni

Lietuvos muziejai (nacionaliniai, kai kurie respublikiniai, keletas savivaldybių) leidyba užsiima nuolat ir per pastaruosius 10 metų išleido nemažą skaičių leidinių. Mažesni savivaldybių ir kai kurie respublikiniai muziejai leidžia tik susiklosčius tam tikroms aplinkybėms. Dėl to, kad muziejai skiriasi darbuotojų skaičiumi ir jų specializacija, ir dėl netikslios muziejų leidybinę veiklą atskleidžiančios statistikos neįmanoma pateikti tikslaus visų muziejų leidėjų leidybos kaitos 2001–2011 m. tendencijų vertinimo.

Šiame straipsnyje aptartas 2001–2011 m. muziejų leidybinės veiklos tyrimas atskleidė, kad leidybinė muziejų veikla glaudžiai susijusi su muziejaus veikla ir misija.

Straipsnyje tik fragmentiškai, remiantis teorinėmis prielaidomis, analizuota muziejų leidinių reikšmė visuomenei. Ateityje ši tema galėtų būti plėtojama ne tik teoriškai, bet ir atliekant visuomenės apklausas, aktualizuojant tradicinių muziejaus leidinių vietą ir reikšmę tinklaveikos visuomenėje.

Literatūros sąrašas

1. ČEPYTĖ, Julija (2004). Nauja rusiškoji leidinių klasifikacija. *Knygotyra*, t. 43, p. 193–215.
2. JANKEVIČIŪTĖ, Laura (2009). Lietuvos muziejų leidybinė veikla: ypatumai ir tendencijos. *Knygotyra*, t. 53, p. 123–146.
3. Lietuvos dailės muziejus. Lietuvos dailės muziejaus leidiniai 1971–2012 m. [interaktyvus]. [S.l., s.a.] [žiūrėta 2012 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ldm.lt/LDM/leidybine_veikla.htm>.
4. Lietuvos muziejų asociacija. Lietuvos muziejai. Muziejų statistika [interaktyvus]. [S.l., s.a.] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.muziejai.lt/statistika.htm>>.
5. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras [interaktyvus]. [S.l., s.a.] [žiūrėta 2012 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www2.lnb.lt/lt/apie-nb/struktura-ir-kontaktai/bibliografijos-ir-knygotyros-centras>>.
6. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Katalogas „Lietuvos Leidėjai“ [interaktyvus]. [S.l., s.a.] [žiūrėta 2012 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www2.lnb.lt/lt/katalogai/katalogas-lietuvos-leidejai>>.
7. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Nacionalinės bibliografijos duomenų bankas (NBDB) [interaktyvus]. [S.l., s.a.] [žiūrėta 2012 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lnb.lt/lt/katalogai/nbdb>>.
8. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Nacionalinės bibliografijos duomenų bankas [interaktyvus]. [S.l., s.a.] [žiūrėta 2012 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.libis.lt:8082>>.

9. Lietuvos nacionalinis muziejus; Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (2009). Kuršiai: genties kultūra laidosenos duomenimis, katalogas (parengė E. Gričiuvienė). Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 460 p. ISBN 9786088039009.
10. Lietuvos nacionalinis muziejus. Kiti leidiniai [interaktyvus]. [S.l., s.a.] [žiūrėta 2012 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lnm.lt/leidiniai/serijos/kiti-leidiniai.html>>.
11. Lietuvos nacionalinis muziejus. Leidiniai [interaktyvus]. [S.l., s.a.] [žiūrėta 2012 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lnm.lt/leidiniai.html>>.
12. Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija. Knygos meno konkursas [interaktyvus]. [S.l., s.a.] [žiūrėta 2012 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkmlt/go.php/lit/Knygos_meno_konkursas/228>.
13. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos respublikos Muziejų įstatymo pakeitimo įstatymas [interaktyvus]. [Vilnius, 2003] [žiūrėta 2012 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?a=213246&b=>>>.
14. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas [interaktyvus]. [Vilnius, 2006] [žiūrėta 2012 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=280580&p_query=&p_tr2=>>.
15. Lietuvos standartizacijos departamentas (2007). Informacija ir dokumentai. Tarptautinis standartinis knygos numeris (ISBN) (tapatus ISO 2108:2005). LST ISO 2108:2007. Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas, 21 p.
16. Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmai. Svarbiausios datos [interaktyvus]. [S.l., s.a.] [žiūrėta 2012 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.valdovurumai.lt/rumu-istorija/svarbiausios-datos#.UNtvyiS9uUk>>